

LÁTSZAT ÉS VALÓSÁG

HARC ÉS HUMANIZMUS. Minden örök mozgásban van: a Szellem a bonyolult történésben, az Anyag a pusztá változásban. Különös pillanatainkban mégis megsejtünk valami örökkévalót a dolgokban, valami Változatlant az egyetemben. Egy tér- és időfeletti lény örök és változatlan dolgot szemlél a világban. A létezés emberi síkján csak maga a történés az örök.

A történésbe került emberi lélek fogalmakban és képekben gyűjti fel az elmúlt időt. A történés maga egyirányú; a történés folyamában a fogalmak fejlődése két irányt mutat. A matematikai és rokon fogalmak a zártság, az egyszerűség, az áttekinthetőség felé fejlődnek, az erkölcsiek a bonyolultság, a szétoldódás felé. A morális fogalmak fejlettsége finomabb megértést, szívósabb erőfeszítést követel a mélyére ható embertől. Ez az a veszedelem, mely a történés és a történésben álló ember viszonyában rejlik. Hogy mekkora arányokat ölthet, azt az erkölcsnélküli tömegek s az erkölcstelen tömegember uralma bizonyítja.

Az újkor elején az önmagát felfedező ember nem teketóriázott a humanizmus fogalmát illetően, de a fogalom körét nem érzékelt. Egy *Aretino* épügy humanistának mondhatta magát, mint a nagy *Erasmus*, vagy *Castellio*. Ne kételkedjünk benne. A humanisták pesti találkozóján *Valery* és *Huizinga* kísérelte meg a fogalom meghatározását, nem egészen sikertelenül, de távol a teljességtől. Ma szinte betegesen óvatosak vagyunk a fogalom körét illetően. A „humanista“ méltóság lett, melyet inkább teher, mint kitüntetés viselni. Életszemlélet lett, széles emberi magatartás, — ne tiltakozunk: — világnézet lett.

Thomas *Mann* meghatározza ezt a magatartást: „Művészek akarunk lenni és a barbárság ellenségei, akik megbecsülik a Mértéket és védelmezik az Értéket.“ A magatartás újdonsága a védelem ki nyilvánítása. A humanizmust mindig védeni kellett és védtek is a hívei. A tett barbárai soha nem ismertek határt. *Castellio* Bászba indul *Kálvin* erőszak uralma ellen. *Servét* Mihály maglyahalála csak erőt ad neki, már nem riasztja vissza az ellene szegülő fanatikus düh s a fegyverek fenyegetése. Az igazságért megy harcba az igazság szavával.

Castellio harcoss magatartásában a személyi indíték a döntő. Az új-humanizmus harcosságában túl a személyi érdeken, magából a harcoss-humanizmus lényegéből indul a harc, a tettvágy. Tett és humanizmus? Hiszen a humanizmus maga a legnemesebb erkölcs, a tett-telen ember magatartása, — a tett az abszolút erkölcstelenség. Ezt a kínai falat a humanizmus és a tett közé a polgári humanisták emelték. Azok, akik nem a Szellem osztályfelettségére emelték a gondolatot, hanem a Szellemet ágyaszták be az osztályba. El kellett bukniuk a tett barbárai előtt. A szintézist az erkölcs és a tett között hosszú vajúdás előzte meg, amely a polgári humanizmus agóniájával esik egybe. A tett élethez tartozása, fontossága egyre kiáltóbb lett. Mert igazság az, hogy Jézus visszahelyezte a csatlós levágott fülét és kicsinyes harcok nélkül feküdt a keresztre, — de abban is igazság van, hogy kötéllel verte el a Templom mocskosait. A kereszti igazsága a kötelet tartó kéz lendületében van.

Az idő követelt. A tett barbárai az erkölcseleg vak tömeget sokrakoztatták fel. Az értékek tovább züllöttek, egyre értetlenebbek

lettek. Az új értékeknek nem volt erkölcsi alapjuk, csak fizikai erejük. A polgárság életérzése hanyatlóban volt; a vitalizmus filozófiáját azok a rétegek vették át, melyek mély társadalmi gátak közt tántorogtak. Ez lökte őket egyetlen tömeggé. Ez új tömegek gáncstalansága a tettben, erejének szuggesztív tudata kényszerítő volt. Ideológiája gyermekes, tehát könnyen elsajátítható. A Szellem fejlődésének kettős irányában rejlik, hogy a tömegember a szellemi Szabadság ellen indult. A humanizmus talajt vesztett, kiszolgáltatott lett. Fel kellett szabadítani a tettet, de elítélni a felelőtlen embert. Meg kellett mutatni, hogy a homo spirituális tett-telessége, hazug pártatlansága épolyan erkölcstelen volt önmagával és a társadalommal szemben, mint a homo politicus pártállása, aki az emberi értékekre fűtyülve odadobta magát egy érdekcsoport, egy osztály, egy faj vágyának. Mert előbb árulta el a gondolat a tettet és hagyta magára, csak aztán következett be a tett prostituálása.

Julien *Benda* megteszi az első lépést a tett elismerése felé. Nem egészen nyíltan, nem egészen következetesen. *Huxley* még cinizmusba menekül. A tett abszolút erkölcstelenségével már nem lehet érvelni, de lehet az értéktelenségével. Egy elektromos hőberendezés, egy zsebrádió, egy zajtalan lift? Milyen értékek ezek? *Huxley* szerint az életet is reklámozni kell, hogy valaki elfogadja.

A probléma mélyebb és fontosabb volt, semhogy az angol cinizmusnál megállhatott volna. Ki kellett mondani a tett és az erkölcs elválaszthatatlanságát. Ki kellett mondani az igazság nevében. *Thomas Mann* mondta ki: „Nem vagyunk esztéták. E műiftélő szó, hogy „jó“ soha nem lehet csupán esztétikai értelmű; semmi nem „jó“, ami egyben súlyt nem jelent az emberiség mérlegén. A barbarizmus nemcsak esztétikailag, de erkölcsileg is lealjasító. Nem vagyunk radikális intellektualisták sem. Az erkölcs nem az elméletek színtere, de a szellemi élet gyökere.“

Ez az új-humanizmus zászlóbontása volt. Hősibb, bonyolultabb emberi magatartást követelt. Nem a tömeghez szólt. Ez a hibája. Nem arról van szó, mintha a tömeget a bonyolult erkölcsi fogalmak megélésére lehetne bírni, hanem arról, hogy nem szándékszik irányt adni a tömeg életének. *Ortega* például tagadja a tömeg jóességét a cselekvésre, és az erkölcsöt fenyegető legnagyobb veszélyt abban látja, hogy a tömeg mégis cselekszik. A tett, mint ő mondja, a fejlődésben ugyanolyan súllyal bír, mint az erkölcs.

Az új-humanizmus még meg sem oldotta teljesen az erkölcs és a tett problémáját, már felveti árnyékát a másik: az erkölcs és a tömeg problémája. Mert a tömeg lényegében nem más, mint tett és mint ilyen, magának követeli az erkölcs fölötti uralmat is. A szellemi fejlődés pedig valójában erkölcsi jelentőségű. A jövőnek teljesen is tudni kell a multat, — mondja *Ortega*, — ha egyáltalán fejlődés akar lenni. Minden fajta fasizmus álhaladás, primitívség.“ Mert a jog épül az igazságra és nem az igazság a jogra.

A probléma végső megfogalmazása: hogyan lehet az igazi fejlődést biztosító erkölcsöt mintegy a tömegre sugározni, hogy tettei eszerint folyjanak. Nem a tömeg kijátszásáról van szó. A tömeg cselekszik és cselekedni fog. De hogyan lehet vallással mélyíteni a Szellem erkölcsét, hogy a tömeg számára is élhető legyen? Ettől a kérdéstől még messze van az új-humanizmus. A hirdett harc jelenleg védekezés a tett erkölcsnélküli kalandorai ellen.

A tett hitvallói a tömeggel egy fronton állnak, — míg a humanizmus saját múltjának romjait méri fel, újra értékkel, lépéseit latolgatja: önmagát sem érti teljesen, a tömeg számára nincsenek

szavai és ami van, a határtalan rágalmak erdejében vész el. A tömegemember a totalitásban fizikai erők együttesét látja. Micsoda utat kell, hogy befusson ez az ember, hogy megértse: „Csak egy totalitás van, az emberi, az emberség totalitása, amelynek a politikai csupán egy része.“ Hiányzik a hit, hogy az ember több, mint pusztá természet, hogy öntudata jelenti a többséget. Mert az ő öntudata karjában és fegyverében van. A harcoss humanizmus sem idealista a régi értelemben. „A szellem materializmusa“ az övé. A vallásos ember visszafordulása a földhöz, ahogy a kozmikus parancs szól. De az áldott földön mind keményebb lábak dobognak és egyre kevesebb lesz a hely, ahova visszatérhet.

Ezért kell papír és programm maradjon a kialakítandó szociális felelősségű kultúrember eszméje, amit *Mann* rajzol meg: „A kultúrember hazug és életpellenes magatartása volna a politikai-társadalmi területre gőgösen felülről nézni. A szocializmus nem más, mint kötelességszerű elhatározása a kultúrembernek, hogy az anyag, a társadalmi közös élet követelményei előtt fejét nem dugja a metafizikai kérdések homokjába, hanem odaáll, hogy értelmet adjon a Földnek, s az Életnek a földön, emberi értelmet.“

A forrongás korszakát éljük, ezt mondják, akik figyelni szoktak. Igen, de erre a forrongásra, — a spengleri romantizmus nélkül is hinni lehet, — ráfizethet a fehérember kultúrája. Az értékek átértékelése, a forrongás a fejlődés jele. Igen, de az értékek leértékelése, elértéktelenedése az értékekkel szemben: a pusztulás maga. Az azelőtt tiszta fogalmak és eszmék zürzavarba jutottak és nem lehetett megakadályozni, hogy akár jó, akár rossz, de semmiesetre sem hozzájuk tartozó tulajdonságokat fel ne vegyenek. A regény és a regénykísérletek ideje ez. Mutatkozik-e valami kialakulás? Az írók többsége hontalan lélekké betegült, elveszett időkből, árnyalakok közt bolyong, a múltba menekül, keresi ideképzelt ideálképeit és otthonát. Keresi a talaj biztonságát, — a célt, mely egy az igazságot szolgáló, nagy, emberi történettel. Sokan nem találják, de többen sejtik már.

Mintahogy sok ember bizalommal fordul a szellem emberei felé; többen az ostobaság göggyével köpnek rájuk. De a kultúrát az emberi szellem emelte és tarthatja csak fenn. A bukás vagy fejlődés lehetősége a harc kimenetelén dől el, ami kétséges lehet. De soha nem lehet kétséges: hogy az Időt csak az emberi szellem bírja el, az anyagi ember elgöngnyed alatta.

Hegedűs Zoltán